

GRAVIN JOHANNA VAN MEURS
DE EERSTE STICHTERES VAN HET MINDERBROEDERSKLOOSTER
TE WEERT

DOOR DR. DANIËL VAN WELY O.F.M.

Hoewel de stichting van een klooster der minderbroeders-observanten te Weert op (en in) de plaats van de Aldenborgh van graaf Jacob I van Horne eerst 1 november 1461 officieel aanving en de overdracht (approbatie en confirmatie door graaf Jacob I) geschiedde op 21 november op het kasteel van Arnold van Goer, wordt Johanna van Meurs, de echtgenote van graaf Jacob, 2 april 1461 te Woudrichem overleden, toch uitdrukkelijk genoemd de „prima fundatrix”, de *eerste* stichteres.

In het oudste recommendatie- of aanbevelingsboek van het Weertse klooster staat op de datum van 2 april in het Latijns te lezen, dat te Workum (= Woudrichem) in 1461 is overleden de edelmoedige en hooggeboren vrouwe „*Domina Johanna de Moers, gravin van Horne, eerste stichteres van dit klooster en bijzondere weldoenster van andere conventen.*”

Sint Elisabethdal te Nunhem

Een van deze niet met name genoemde „andere conventen” is ongetwijfeld het klooster Sint-Elisabethdal te Nunhem bij Neer, gelegen in het graafschap Horne, in welke kloosterkerk gravin Johanna van Meurs haar laatste rustplaats heeft gekregen. Oorspronkelijk was dit klooster bewoond door Cauliten, een soort Karthuizers, doch omstreeks 1435 hebben deze kloosterlingen zich aangesloten bij de Windesheimercongregatie van Augustijnkerkheren. Deze hervorming van het klooster is geschied tijdens het voogdijschap van graaf Frederik van Meurs over de bezittingen van de jonge Heer Jacob van Horne.

Frederik, graaf van Meurs, een graafschap grenzend aan de hertogdommen van Gelder en Kleef, was sinds 1431 ridder van de orde van het Gulden Vlies en derhalve een zeer belangrijke per-

soon. Dit blijkt ook reeds voldoende, wanneer hier gezegd wordt, dat hij drie broers had als bisschoppen: Dirk, bisschop van Keulen; Hendrik, bisschop van Munster; en Walcheren van Meurs, tegenstander van de bisschop van Utrecht, Rudolf van Diepholt; later is Walraven van Meurs de wettige opvolger van zijn broer Hendrik als bisschop van Munster.

Onder de weldoeners van het bovengenoemde klooster Sint-Elisabethdal worden genoemd Frederik van Meurs, de aanstaande schoonvader van Heer Jacob van Horne, en de ouders van Jacob, namelijk Willem (VIII?) en Johanna van Montigny. Heer Jacob van Horne schijnt reeds vroeg uitgehuwelijkt te zijn aan Johanna van Meurs, de jongste dochter van graaf Frederik van Meurs, gehuwd met Beatrix Engelberta van Kleef.

Over het leven van gravin Johanna van Meurs zijn niet veel bijzonderheden bekend. Zij is in 1448 gehuwd met Jacob, Heer van Horne, die in 1450 de eerste graaf van Horne is geworden.

Zij was moeder van acht kinderen en is 2 april 1461 op het kasteel te Woudrichem overleden. Zij was van voorname afkomst.¹ Naast haar belangrijke functie van moeder van zulk een voornaam gezin, geniet zij vooral ook onze waardering als stichteres van het minderbroedersklooster te Weert, na haar overlijden begonnen op de plaats van de Aldenborgh van graaf Jacob.

Stichteres van het minderbroedersklooster

Aangaande dit vruchtbaar initiatief van eeuwen terug kan de vraag gesteld worden vanwaar Johanna van Meurs de minderbroeders-observanten kende en door welke beweegredenen zij geleid werd om dit initiatief te nemen.

Zoals gezegd is de stichting een feit geworden *na* haar overlijden. In de stichtings-oorkonde van het klooster staat duidelijk vermeld, dat graaf Jacob door deze stichting de „vota ac desideria”, de bede en de verlangens van zijn gestorven echtgenote in vervulling wilde brengen.

Wanneer Johanna deze vrome wens geuit heeft, wordt hierbij niet vermeld. Het *Memoriale perpetuum*, een handschrift geschreven in 1644 door pater Antonius van den Steen, O.F.M., zegt dat

zij dit verlangen geuit heeft op haar ziek- (sterf-)bed. Is dit geschied bij gelegenheid of naar aanleiding van de verwachting van haar 8ste kind? Johanna is immers overleden niet lang na de geboorte van haar dochter Margaretha, geboren eind 1460 of begin 1461.²

Vanwaar het initiatief?

Bij het stellen van de vraag, door welke beweegredenen Johanna van Meurs geleid werd, toen zij de wens uitte de minderbroeders-observanten naar Weert te laten komen, wordt hier het zuiver persoonlijk, godsdienstig motief terzijde gelaten. Dit is immers ongetwijfeld geweest het verlangen een goed werk te verrichten ter aanbeveling van haar zielerust.

De vraag: vanwaar kwam het initiatief? is hier vooral bedoeld als de vraag naar de kennis bij Johanna van Meurs omtrent het streven van deze volgelingen van de heilige Franciscus van Assisi. Vanwaar kende Johanna van Meurs de minderbroeders-observanten?

Minderbroeders-observanten

De opleving op godsdienstig gebied, die de 15de eeuw in de Nederlanden kenmerkt, staat bekend onder de naam van „Moderne Devotie”. Een dergelijk streven, hoewel enigszins anders georiënteerd, constateert men in verschillende kloosterorden. Dit streven draagt bij de minderbroeders de naam van observantiebeweging. Het is een teruggrijpen en opnieuw beleven van het oude klooster-ideaal. Voor de minderbroedersorde in de Nederlanden komt dit streven tot uitdrukking in de stichting van nieuwe kloosters, waarvan de voornaamste zijn: Gouda, Leiden, Alkmaar, Delft, Gorcum (in 1454), Haarlem, Antwerpen, Mechelen en Weert. Het is bekend, dat meerdere van deze stichtingen bevorderd zijn door de politiek van het Bourgondische Hof, o.a. door Philips van Bourgondië (1419-1467). De Bourgondische invloed in het bisdom Luik, waaronder het graafschap Horne behoorde, wordt geïllustreerd door het feit dat Lodewijk van Bourbon, bisschop van Luik, een neef was van Philips van Bourgondië; de bisschop van Utrecht, David van Bourgondië, was een zoon van deze Philips.

WAPEN VAN HORNE IN MERGELSTEEN
(71 x 43,5 cm) (Kloostermuseum Weert).

Alhoewel deze summiere mededeling over de invoering van de observantiebeweging door middel van de Bourgondische politiek nog geen voldoende concrete verklaring geeft voor de bekendheid van Johanna van Meurs met de observanten, is hierdoor wel aangeduid dat de bekendheid ermee toch in de lijn ligt.

Een enigszins concreter houvast biedt het feit dat te Gorcum, dus aan de overzijde van Woudrichem, de minderbroeders-observanten zich gevestigd hebben in 1454. Vanuit deze plaats in het graafschap Holland kan Johanna meer direct contact hebben verkregen met de minderbroeders-observanten tijdens haar verblijf op het kasteel van Woudrichem gelegen in de heerlijkheid Altena, waar zij de landsvrouw was, en waar zij op 2 april 1461 is overleden. Veel verder dan een *veronderstelling* kan men in dit geval niet gaan, daar andere gegevens uiteindelijk ontbreken.

Wel zijn er nog enige andere aanwijzingen dat Johanna bekend-

heid had met de minderbroeders. Zo is het bekend dat een zuster van haar moeder, tante Eleonora, gehuwd met Willem van Châtillon, in 1455 begraven is in de minderbroederskerk te Reims. Klooster en kerk waren in 1451 afgebrand en door haar goede steun wederom opgebouwd.

Een andere tante van Johanna van Meurs, eveneens een zuster van haar moeder, was abdis in een Clarissenklooster.

Het initiatief eerder van Johanna dan van Jacob

Dit alles tezamen maakt het aannemelijk, dat het initiatief tot de stichting van een minderbroedersklooster te Weert *eerder* is uitgegaan van Johanna van Meurs, dan van haar echtgenoot, graaf Jacob I. Want voor graaf Jacob ontbreekt vóór 1461 een dergelijk gegeven. Wel heeft hij vrij spoedig de wens van zijn overleden echtgenote ten uitvoer gebracht. Hij zelf is omstreeks 1472 minderbroeder geworden. En zo staat dan ook in het oudste recommendatieboek op de datum van 2 mei te lezen, dat te Weert in 1488 is overleden de eerwaarde pater frater Jacobus de Hoerne, eens een doorluchte graaf van het graafschap Horne en de vrome stichter („*pius fundator*”) van dit convent, en daarna minderbroeder. Hij werd begraven voor het hoogaltaar van het minderbroederskerkje, in mei 1462 geconsacreerd.

¹ Zie hiervoor onze bijdrage in *De Maasgouw* 80 (1961) blz. 129: De Memorietafel ter nagedachtenis van gravin Johanna van Meurs († 1461). Het familieportret van graaf Jacob I en gravin Johanna van Meurs en hun kinderen een belangrijk heraldiek document.

Zie *D. van Wely O.F.M., Liber recommendationis conventus Werthensis O.F.M.*, Weert 1961. Naar deze tekstuitgave wordt verwezen voor de diverse vermeldingen uit het „aanbevelingsboek” van het weertse klooster. De verwijzing geschiedt naar de maand-datum en wordt derhalve niet apart geciteerd. Zie blz. 37.

Zie verder de publikatie van *A. Pompen O.F.M.*, Jacob de Eerste, graaf van Horne, in *Publ. de Limbourg* 40 (1904). Dit boekwerk is nog steeds van belang vanwege de talrijke gegevens die hierin zijn bijeengebracht.

² Margaretha werd reeds in 1464 uitgehuwelijkt aan Arnoud, jeugdige zoon van Philips van Horne-Houtkerke, heer van Gaesbeek. Dit huwelijksplan had tot doel de regeling van een geschil betreffende het eigendom van de heerlijkheid Gaesbeek tussen graaf Jacob I en Philips van Horne-Houtkerke; deze laatste gehuwd met Jeanne de Lannoy, nam ook de zorg op zich van de jeugdige Margaretha. Uiteindelijk huwde Philips zelf na de dood van zijn eerste vrouw in 1473 de 13-jarige Margaretha van Horne.

MEMORIETAFEL

TER NAGEDACHTENIS VAN GRAAF JACOB I EN GRAVIN JOHANNA VAN MEURS († 1461).

Familieportret van graaf Jacob I en gravin Johanna van Meurs en hun kinderen (op eiken paneel circa 1472; schilderij is helaas door oorlogshandeling verwoest; zie noot 1).

